

חבל נחלתו

אין לאוכלו בער"פ⁴. קמח מצה שנילוש עם מי פירות אין לאוכלו בער"פ מפני שאין נקרא מצה עשירה (ואע"פ שאין יוצאים בו י"ח בליל הסדר עי"ש משנ"ב ס"ק כ). קמח מצה שנילוש עם מי פירות ובושל בצורת כדורים וכד' מותר לאוכלו בער"פ⁵.

סימן יג

זמן קידוש לבנה

והרי"ף (סנהדרין יד ע"א, ברכות כא ע"א) הביא את שתי הדעות ולא הכריע ביניהן. וכן האשכול (הלכות ראשי חדשים).

הרא"ש (סנהדרין פ"ה ס' א) פסק וכתב: "אמר רבי אחא בר חנינא (אמר אביי) אמר רב אסי אמר רבי יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שיתמלא פגימתו. וכמה אמר רב יהודה עד שבעה. נהרדעי אמרי עד ששה עשר. ותרוייהו כרבי יוחנן סבירא להו. הא למיהוי כי **יתרא** (=יתר הקשת) והא למיהוי כי **נפיא** (=נפה, לבנה במילואה)¹ והלכתא כנהרדעי דרביס ניהור".

ב. הטור (אור"ח ס' תכו) פסק: "א"ר יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתו אבל מכאן ואילך כבר הוא ישן ואינו ראוי לברך על חידושו. וכמה, פירוש מתי תתמלא פגימתו, רב יהודה אומר עד ז' שנתמלא הפגימה והיא כחצי עגולה, ונהרדעי

שאלה

ממתי ועד מתי - הזמן הראוי לקידוש לבנה (ברכת הלבנה)?

תשובה

א. נאמר במסכת סנהדרין (מא ע"ב): "ואמר רבי אחא בר חנינא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: עד כמה מברכין על החדש - עד שתתמלא פגימתה. וכמה? אמר רב יעקב בר אידי אמר רב יהודה: עד שבעה, נהרדעי אמרי: עד ששה עשר".

פרש רש"י:

"עד כמה מברכין - אם לא בירך היום - יברך למחר. על החדש - על הלבנה בהתחדשה. עד שתתמלא פגימתה - אבל בתור הכי לא שייך למימר מחדש חדשים - שהרי כבר נושנת היא".

4. האחרונים לא דנו באופה לחם מקמח מצה ומים. במשנ"ב (סי' קסח טוס"ק נט) כתב ש"אם גבלן עם מים לבד ואפאן יש עליהם דין פת גמור". ולגבי אכילה בער"פ ודאי אסור, ולגבי אכילה לצאת י"ח מצה דנו לעיל, ונראה לאסור מהטעמים שכתבנו.

5. הערת הגר"י אריאל רב העיר רמת-גן: פרורי מצה שנילושו ונאפו מחדש דין לחם גמור יש להם לכל דבר, אפילו לצורך קיום מצות מצה בליל הסדר. כי שם הלחם שהיה על המצה קודם לכן לא פקע עם האפייה החדשה. ורק בישול מפקיע ממנה שם לחם. ואפילו טיגון כתבו חלק מהפוסקים שדינו כאפייה וברכתו המוציא וק"ו אפייה עצמה שבה כו"ע מודים.

1. בגירסת הגמרא לפנינו הסבר זה אינו מופיע, אמנם הראשונים כגון: הרמ"ה, המאירי, המהרי"ל (שו"ת יט) אף הם מסבירים אותו הסבר באותן מילים מה שמוכיח שמילים אלו היו לפנייהם בנוסח הסוגיא.

חבל נחלתו

ג. תחילת הזמן הראוי לברכה לא מצויינת בגמרא במפורש. הרמב"ם (הל' ברכות פ"י הי"ז) פסק: "אם לא בירך עליה בליל הראשון מברך עליה עד ששה עשר יום בחדש עד שתמלא פגימתה".

מתבאר מן הרמב"ם שמהיום הראשון שנראית הלבנה צריך לברך עליה ולא להמתין ליתר מילוי. אולם אם לא ברך מברך עד אמצע החודש. וכ"נ מדברי רש"י לעיל.

וכ"כ הרמ"ה (סנהדרין מב ע"א): "אר"י: עד מתי מברכין... פגימתה. נפקא מינה דאי לא בריך **ביומא קמא** כל כמה דלא נתמלאת פגימתה מצי לברוכי עילויה דאכתי מינכר חידושי דסיהרא".

וכן המאירי פרש: "ועד אימתי מברכין אם לא בירך **בלילה ראשונה** מברך בשניה וכן עד שתתמלא פגימתה ותעשה כנפה".

רבינו ירוחם (תוא"ח נ"א ח"א) הדגיש: "עד מתי מברכין על הלבנה עד שתתמלא פגימתה וזהו עד י"ו יום לחדש, פי' ולכתחלה צריך לברך קודם שיעברו ז' ימים מן החדש". היינו כדי לצאת ידי שתי הדעות צריך לברך על הלבנה קודם ז' לחודש.

ד. וכן הביא הבית יוסף (או"ח סי' תכו): "וכתב הכל בו (סי' מג ג): לכתחלה מברכין עד ז' ואם איחר מברך והולך עד י"ו ולא עוד, והטעם כי החמה עומדת כנגד הלבנה בט"ו בחדש ולכך זיו הלבנה בחזקו עומד על מילואה כי חמה במערב ולבנה במזרח רב המקום ביניהם לכך מברכין עד שתתמלא פגימתה כי כל מה שתקרב הלבנה אחר חצי החדש לחמה יתכסה אורה ולכך מברכין על התוספת ולא על החסרון כי על הטובה יש לנו לברך".

השו"ע השמיט דעת הרמב"ם שלכתחילה

אמרי עד י"ו ולא י"ו בכלל שנעשה כולו שלם והלכתא כנהרדעי. והני י"ו משעת המולד מונין אותם ולא מיום קביעות החדש". עולה מדבריו כי פסק כרא"ש אולם הוסיף שחשבון חצי החודש צריך להיות מהמולד ולא מר"ח, ולעתים יש לכך נ"מ בלילה או שנים.

כתב על כך הב"י (או"ח סי' תכו): "ומ"ש רבינו והני י"ו מיום המולד מונין אותם. מצאתי בתשובה אשכנזית (שו"ת מהר"ל סי' יט) דטעמא משום דאמרין עד שתתמלא פגימתה אם כן במילוי תליא מילתא ולא דוקא ט"ו וי"ו אלא חצי כ"ט י"ב תשצ"ג זהו מלאתו כן נ"ל. ולע"ד נראה אם היה ליקוי לבנה שאנו רואים ניגוד אמיתי אמצעות הלכות בודאי שאין לברך אח"כ אבל סתמא סמכינן אחשבונינו שמסרו לנו רבותינו שהוא מולד השוה אפילו אם היה ליקוי חמה שהוא מולד אמיתי קודם לשלנו או אחריו כי הרמב"ם (קידוש החודש פ"ז הל' ז) כתב שרבותינו כיונו לפגוע באמיתי ע"י הדחיות (עד כאן דברי המהר"ל)".

היינו לפי המהר"ל צריך לברך על הלבנה עד חצי החודש (היינו חצי מכ"ט י"ב תשצ"ג) והב"י חולק שכל זמן שאין סתירה ברורה שכבר עבר חצי החודש, כגון שהיה ליקוי לבנה שהוא קורה במילוי החודש אין צריכים לחשוש לכך ומותר לקדש את הלבנה. ונסמך על הרמב"ם שהחשבון מתואם כמה שניתן עם המולד, וע"כ חצי החודש נופל עפ"י"ר בט"ו.

בשו"ע (סי' תכו ס"ג) פסק: "עד אימתי מברכין עליה, עד י"ו מיום המולד, ולא י"ו בכלל". והרמ"א הוסיף: "ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד, (תשובת מהר"ל)". ונחלקו לפי טעמיהם.

לפי שקודם לכן אין אדם נהנה מאורה".
והביא עוד הב"י (תנו, ד): "והר"י
גיטילי"א, בעל שערי אורה, כתב בתשובה
שע"פ הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה
עד שיעברו עליה ז' ימים".

כפי שהביא זאת הב"י הוא כהלכתא בלא
טעמא. ומצאתי במאירי שמביא: "ויש שנהגו
שלא לברך עד מוצאי שבת הראשון
לחודשה, והוציאו דבר זה ממה שאמרו
בתלמוד המערב² אין מברכין על הלבנה עד
שתתבשם, ופירשו בה עד שיברכו על
הבשמים. ואיני יודע טעם בדבר. ומכל מקום
יש מי שמפרש עד שתתבשם כענין עבד
בושמא להלולא. והוא עגול האפיריון של
חתינים העשוי כמין יתר. ובא כענין מה
שאמרו כאן עד שבעה שתעשה כיתר...
היינו דעה זו הסבירה שאין לברך אלא מז'
עפ"י הירושלמי ותלתה הסבר זה אף בדברי
הבבלי. ולפי"ז צריך לעיין מה המחלוקת
בסוגיא בסנהדרין. המאירי עכ"פ אינו מקבל
דעה זו.

וכן פסק בשו"ע (סעיף ד): "אין מברכין
עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה".

ו. ופסקו תמוה. ראשית הרמב"ם ועוד
ראשונים כתבו שיברך עליה ביום הראשון
כשרואה אותה. ועוד שמרבינו יונה הסיק
הב"י עצמו שלאחר ג' ימים. ועוד שדעה
מפורשת בש"ס שמברך עליה עד שבעה
ימים, וכ"פ לכתחילה רבנו ירוחם והכלבו.
וכיצד עזב הב"י כל אותם ראשונים ופסק
כר"י ג'יקטיליא עפ"י הקבלה.

וכך העיר המג"א (סי' תכו ס"ק יג): "וז"ל
הרמב"ם וסמ"ג ואם לא בירך ליל א' מברך

המקדים ה"ז משובח, ודעת רבנו ירוחם
והכלבו שלכתחילה יברך קודם ז' לחודש
לצאת ידי הדעה הראשונה בסנהדרין.
ועדיין צריך לברר ממתי מברך.

ה. כתב הטור (או"ח סי' תכו): "גרסינן במס'
סופרים אין מברכין על הירח אלא במ"ש
כשהוא מבושם ובגדיו נאים ותולה עניו
כנגדה ומיישר רגליו ומברך ואומר ג"פ סימן
טוב תהיה לכל ישראל"...

אבל הב"י כתב: "גרסינן במסכת סופרים
אין מברכין על הירח וכו' עד בלב טוב. הכל
בפ"כ (ה"א ב), ומדברי תלמידי הרב רבינו
יונה נראה שלא היה גורס במסכת סופרים אין
מברכין על הירח אלא במוצאי שבת שכתב
בסוף פרק תפילת השחר (שם ד"ה נהרדעי)
במסכת סופרים אמרו 'אין מברכין על הלבנה
עד שתתבשם' י"א עד מוצאי שבת שמברכין
על הבשמים ואין זה מתקבל כלל דמה טעם
הוא זה לתלות הדבר במוצאי שבת, ויש
מפרשים שתתבשם לשון חופה ודומה לו
עביד בוסמא לבריה. ורצונו לומר משעה
שתעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת
ומאירה סביבותיה ונראה למורי שפירושו
משתמתק מלשון לבסומי קלא כלומר משעה
שמתוק האור שלה ואדם נהנה ממנה שזה
הוא אחר ב' או ג' ימים, אבל ירח בן יומו
מתוך קטנותו אין האור שלו מתוק שאין
אדם נהנה ממנו עכ"ל. ואף על פי שבספרים
דין כתוב בהדיא אין מברכין על הירח אלא
במוצאי שבת וכמ"ש רבינו מ"מ למדנו
מדברי הרב רבינו יונה שאין מברכין ברכת
הלבנה עד שיעברו עליה ג' ימים דמשמע
דבלא היא דמסכת סופרים הוא סובר כך

2. אינו בירושלמי לפנינו אלא רק במסכת סופרים.

חבל נחלתו

ז. מלבד זאת צ"ע אם לפסוק כמקובלים במקום שפסיקתם חולקת על גמרא מפורשת.

כתב הרדב"ז (שו"ת, ה"ד סי' פ): "לפי שיש בידי כלל גדול בכל דבר שנכתב בגמרא או באחד מן הפוסקים או בעלי ההלכות אפילו שיהיה הפך ממה שכתוב בספרי הקבלה אני מודה בו ולא אחוש למה שכתוב באחד מאותם הספרים (=של הקבלה), ולעצמי אם הוא חומרא אני נוהג אותו ואם קולא לא אחוש לה".

וכן במשנה ברורה (סי' כה ס"ק מב) כתב: "כתב הכנה"ג בכללי הפוסקים (כלל א) כל דבר שבעלי הקבלה והזוהר חולקין עם הגמרא והפוסקים הלך אחר הגמרא והפוסקים מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ ואם לא הזכיר בגמרא ובפוסקים אע"פ שנזכר בקבלה אין אנו יכולין לכוף לנהוג כך ודין שאין מוזכר בהיפוך בש"ס ופוסקים יש לילך אחר דברי קבלה וגם במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי קבלה יכריע". וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' ט) בסופו. וא"כ כאן שהגמרא והראשונים פליגי על דעת המקובלים לכאורה צריך לפסוק אחר

עד יום י"ו וכ' רש"ל בביאורו מכאן משמע דא"צ להמתין ג' ימים כמ"ש בלקוטי ספרים עכ"ל, ובס' הקנה כ' ג"כ מצוה מן המובחר לקדשה ביום ראשון, אבל בהגמ"י כתוב ג"כ להמתין ז' ימים וכ"כ בר"מ מאכ"ח ח"א סל"ט (=עשרה מאמרות, מאמר אם כל חי)³, ובלבוש כ' אם חל מ"ש קודם ז' ימים סומכין על רבינו יונה ומקדשין אחר ג' מפני שהוא מ"ש וגם מפני שהציבור מקובצין וברוב עם הדרת מלך, וכ"כ הב"ח שלא להחמיק המצוה אבל אם מ"ש קודם ג' ימים אין מקדשין דיכולין להמתין עד מ"ש הבא כמ"ש ס"ב".

ובמשנה ברורה (סי' תכו ס"ק כ) פסק: "נד שיעברו ז' – ורוב האחרונים פליגי ע"ז ולדידהו עכ"פ לאחר ג' ימים מעל"ע מעת המולד שנהנין כבר מאורה יש לברך עליה ואין להחמיק המצוה אכן אם הג' לחודש הוא באחד מימי השבוע נכון להמתין עד מו"ש הבאה וכפי המבואר בס"ב בהג"ה וכמה אחרונים והגר"א מכללם מקילין אף באופן זה וסברי דאין כדאי להשהות המצוה בכל גוני וע"כ הנהוג כן בודאי יש לו על מי לסמוך. ובפרט בימי החורף וגשם בודאי הזריו לקדש הרי זה משובח".

3. וכך כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן עח, ד, בעל ס' עשרה מאמרות): "ואיכא דגרסי במסכת סופרים אין מברכין על הירח עד שתתבשם - ופירשו רבנן עד שלשה ימים, והלכתא בלא טעמא היא - ולדין קרוב לשמוע מאי עד שתתבשם עד שבעה, לפי שפגימתה גנאי הוא לה ואז אינה נכרת כל כך, ועוד א"א לשבעה ימים בלא שבת. וליל שביעי [נגהי דליל שמיני] ראוי לברך בו, וכשלא נברך קודם שבעה למולד ולא אחר ששה עשר, וששה עשר בכלל השלילה, כי גם ליל חמשה עשר כשר לברך שהרי לא עברו עליה אלא ארבעה עשר ימים שלמים, יצאנו ידי שתי הדעות דפרישו מלתיה דרבי יוחנן סנהדרין מ"ב ע"א דאמר עד שתתמלא פגימתה ואיכא מ"ד עד שבעה ואנן דחקינן ומוקמינן ליה אליבא דהלכתא דלא פליג אאיך דאמר עד ששה עשר אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, ועוד שבית יוסף המתיק עלינו את המליצה בסוף סימן תכ"ו עמוד עליו". אלא שפירושו לדעת רב יהודה: עד שבעה מנוגד לכל הראשונים (פרט לדעה שהביא המאירי) ולדעתו הוא משבעה וצ"ע.

חבל נחלתו

הש"ס ולא אחר המקובלים, ולהתחיל לקדש או לברך על הלבנה מתחילת החודש מישרים לשיה"ש שמבאר איחור קידוש לבנה). ועי' מגיד

סימן יד

דופן שתי או ערב בסוכה

שאלה

האם מותר להשתמש בדפנות שתי או ערב לסוכה? דפנות שתי הם עמודים תקועים בקרקע או מחוברים ביניהם בפחות משלושה טפחים זה מזה. ומחיצות ערב נעשות ע"י חבלים המתוחים במאוזן במרחק מעט פחות משלושה טפחים זה מזה.

תשובה

א. מצאנו שימוש בדפנות שתי או ערב בעירובין. נאמר במסכת עירובין (פ"א מ"ז): "מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים. בשיירא דברו דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים לא דברו בשיירא אלא בהוה. כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה דברי רבי יוסי ב"ר יהודה וחכמים אומרים אחד משני דברים".

ופרש ר' עובדיה מברטנורא:

"מקיפים בקנים – נעוצים ועומדים, וזו היא מחיצת שתי, אבל של חבלים היא מחיצה של ערב.

בשיירא דברו – הקילו אצלן שאין צריכים אלא או שתי כגון, קנים או ערב כגון חבלים, אבל ליחיד לא הקילו אלא עד שיהיה בה שתי וערב. ושלשה בני אדם הרי הן כשיירא. כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב כו' – ר' יוסי ב"ר יהודה פליג עליה דאבוה, וקאמר

אפילו לשיירא בעי שתי וערב.

אחד משני דברים – או שתי או ערב, ואיכא בין רבנן קמאי לרבנן בתראי דרבנן קמאי לא שרו ליחיד אלא דומיא דשיירא, בדרך, הואיל ואינו יכול לעשות מחיצה ראויה, ולא בישוב, ורבנן בתראי אמרי אחד משני דברים בין ליחיד בין לרבים בין בדרך בין בישוב, והלכתא כותייהו. אלא שאדם אחד או שנים ששבתו במדבר אין יכולים לעשות מחיצה גדולה יותר מבית סאתים שהוא מאה אמה אורך על חמשים רוחב כחצר המשכן, ושלשה בני אדם או יותר הן שיירא ויכולים לעשות מחיצה גדולה ואפילו כמה מילין כפי מה שצריך להם ולכלי תשמישם ולבהמתם, ובלבד שלא ישאר מקום פנוי בתוך המחיצה יותר מבית סאתים".

ההלכה נפסקה כר' יהודה וכחכמים בתראי שאפילו יחיד בישוב מותר במחיצות שתי או ערב (רא"ש פ"א סי' כג).

ב. בסוכה (ז ע"א) נכתב: "שתים כהלכתן כו'. אמר רבא: וכן לשבת. מגו דהויא דופן לענין סוכה – הויא דופן לענין שבת. איתיביה אביי: ומי אמרינן מגו? והתניא: דופן סוכה כדופן שבת, ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו שלשה טפחים. ויתירה שבת על סוכה, שהשבת אינה נותרת אלא בעומד מרובה על הפרוץ, מה שאין כן בסוכה".

ופרש רש"י:

"דופן סוכה כדופן שבת – כל צידי דפנות